

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2025-29-2-75-88>

УДК 371:373.5(74:75:78)

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3694-2054>

Вікторія Рагозіна,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

ФОРМИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА: РЕЗУЛЬТАТИ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. У статті виокремлено форми реалізації військово-патріотичного виховання учнів засобами мистецтва на базі закладів загальної середньої освіти і початкової спеціальної мистецької освіти, що складає мету статті. Завданнями дослідження визначено: розкрити педагогічний потенціал розроблених форм, висвітлити досвід реалізації цих форм з акцентом на використанні мистецтва як виховного засобу у досягненні завдань військово-патріотичного виховання.

У процесі досягнення мети було задіяно методи: теоретичні – аналіз наукових джерел з проблеми дослідження; експериментальні – формувальний експеримент для апробації розроблених форм військово-патріотичного виховання учнів; емпіричні – педагогічне спостереження, узагальнення педагогічного досвіду для з'ясування ефективності запропонованих для впровадження форм, виявлення перспектив у практичному опрацюванні даної проблематики закладами освіти.

Висвітлено результати формувального етапу дослідницького пошуку в контексті реалізації прикладної теми наукового дослідження «Форми і методи військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами мистецтва», що виконується авторкою статті на базі відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України.

Розроблено та апробовано низку інноваційних форм військово-патріотичного виховання учнів засобами мистецтва, зокрема: мистецький проєкт «Військово-патріотичні мурали», що дозволив учням досліджувати монументальне мистецтво як інструмент візуалізації героїзму та формування активної громадянської позиції; всеукраїнська національно-патріотична онлайн-руханка, що показала ефективність у формуванні почуття єдності та популяризації патріотичних ідей у доступній та динамічній формі; кіноперегляд з креативною частиною та дискусією, що сприяв глибокому емоційному впливу, формуванню історичної свідомості та розвитку критичного мислення учнів.

Результатами дослідження підтверджено ефективність розроблених форм, їх релевантність сучасним освітнім тенденціям, відповідність запитам учнів, придатність для інтеграції в освітній процес. Наголошено на необхідності об'єднання зусиль закладів освіти у партнерські взаємодії з батьками і громадами як умови створення цілісного виховного простору, де послідовні патріотичні меседжі та приклади, інтегровані через мистецтво, багаторазово посилюють його вплив.

Виокремлено перспективний вектор виховної роботи з учнями засобами мистецтва: використання українського музичного репертуару у заходах військово-патріотичної тематики, що відкриває шлях до глибинного формування національної ідентичності та патріотичного світогляду через мистецтво.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, мистецтво, учні, форми роботи, мистецький проєкт, онлайн-руханка, кіноперегляд з креативною частиною та дискусією.

© Вікторія Рагозіна, 2025

Вступ. Актуальність проблеми військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в сучасних умовах є безпрецедентно високою і зумовлена низкою чинників, серед яких ключовим є повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України. Ця агресія не лише спричинила військовий конфлікт, але й розгорнула інтенсивну ідейно-світоглядну та інформаційну конфронтацію, спрямовану на підірив національної ідентичності

та морального духу українського суспільства. У таких умовах формування свідомого громадянина-патріота, готового до захисту своєї Вітчизни та активної участі в її відбудові, стає пріоритетним завданням національної системи освіти.

Визначення перспективних форм роботи з учнями у сфері військово-патріотичного виховання є ключовим для формування ефективної системи військово-патріотичного виховання, яка відповідатиме реаліям сьогодення та готуватиме молоде покоління до викликів майбутнього. Це дозволяє зробити виховний процес гнучким, релевантним та максимально ефективним.

У цьому контексті особливої значущості набуває мистецтво, що є потужним інструментом для розвитку патріотичних почуттів та національної свідомості. Воно дозволяє занурити молодь в атмосферу історичних подій, героїзму та боротьби за свободу, сприяючи формуванню ціннісних орієнтирів та психологічної стійкості. Проте питання ефективного використання мистецтва для вирішення цих завдань потребує додаткових досліджень та апробації.

Мета та завдання. Мета статті полягає у висвітленні форм і методів військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти засобами мистецтва, апробованих на етапі формувального експерименту базовими закладами освіти. Завдання дослідження: розкрити педагогічний потенціал розроблених форм, висвітлити досвід реалізації цих форм з виокремленням перспектив подальших розвідок з цієї теми з акцентом на використанні мистецтва як виховного засобу у досягненні завдань військово-патріотичного виховання.

Методи дослідження. У процесі досягнення мети були задіяні методи: *теоретичні* – аналіз наукових джерел з проблеми дослідження; *експериментальні* – формувальний експеримент для апробації розроблених форм військово-патріотичного виховання учнів; *емпіричні* – педагогічне спостереження, узагальнення педагогічного досвіду для з'ясування ефективності запропонованих для впровадження форм, виявлення перспектив у практичному опрацюванні даної проблематики закладами загальної середньої освіти.

Результати дослідження. У процесі нашого дослідження «Форми і методи військово-патріотичного виховання учнів засобами мистецтва», що виконується у межах наукового дослідження «Організаційно-педагогічні умови та технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів загальної середньої освіти» (2023-2025 рр.) на базі відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор Л. В. Канішевська), з'ясовано теоретичні аспекти проблеми [4; 9; 12; 13], проведено всеукраїнське опитування, що виявило ряд проблем у готовності вчителів до реалізації військово-патріотичного виховання учнів [6].

Нами було розроблено форми військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти засобами мистецтва. На формувальному етапі дослідження експериментальними закладами (Коробківський НВК «Загальноосвітня школа I-III ступенів – заклад дошкільної освіти» Золотоніської міської ради Черкаської області, Тернопільський ліцей № 21 спеціалізованої мистецької школи імені Ігоря Герети Тернопільської міської ради Тернопільської області (див. Таблицю 1) в межах плану виховної роботи закладу на навчальний рік. Пропоновані науковцями форми роботи включали обов'язкові (позначені символом*), а також – пропоновані до проведення, позначені символом #. Заклад також розробляв власні форми роботи у військово-патріотичній тематиці. Реалізуючи форми роботи на творчому рівні, педагоги могли варіювати й доповнювати зміст, залучати бажану кількість учасників, однак ідея і структура форми роботи залишалися незмінними.

Таблиця 1

**Форми військово-патріотичного виховання учнів засобами мистецтва
(формувальний етап)**

<i>Дата</i>	<i>Форми (формат) роботи</i>	<i>Мета</i>	<i>Зміст роботи</i>	<i>Форма результатів</i>	<i>Відповідаєльна особа</i>
	Кіноперегляд з креативною частиною і обговоренням	Сприймання анімаційного фільму на військово-патріотичну тематику; висловлення вражень мистецькими засобами; обговорення	1) Організувати перегляд анімаційного фільму «Причинна» А. Щербака (назва фільму не повідомляється). 2) Запросити учнів висловити своє враження від фільму кількома способами: а) у художньо-творчій роботі «Моє враження від фільму у лініях і кольорі»: створення абстрактної композиції чи декоративної (чи будь-якої іншої) будь-якими художніми матеріалами; б) у есе «Моє враження від фільму». 3) Обговорення фільму. 4) Представлення інформації про фільм.	Художньо-творчі роботи учнів, художня виставка	Вчителі мистецтва та української мови і літератури
	Фестиваль української військово-патріотичної пісні	Популяризація пісні; виховання цінностей українця-патріота	1) #Інтерв'ю на 1 хвилину з учасником: Чому саме цю пісню ти обрав для виступу на фестивалі? 2) #Перегляд і обговорення виступів на ютуб-каналі з учнями	Концертні виступи; інтерв'ю з учасниками; світлина	Вчитель мистецтва

<i>Дата</i>	<i>Форми (формат) роботи</i>	<i>Мета</i>	<i>Зміст роботи</i>	<i>Форма результатів</i>	<i>Відповідальна особа</i>
	Опитування учнів 8-10 класів	Виявлення обізнаності учнів щодо пісень цих жанрів	#Опитування учнів 8-11 класів: «Які козацькі, стрілецькі, повстанські пісні ти знаєш?»	Відповіді учнів	Вчитель мистецтва
	Мистецький проект «Військово-патріотичні мурали»	Сприяти сприйманню учнями мистецького твору, його дослідженню	1. Знайти зображення муралу військово-патріотичного змісту (інтернет). 2. Дослідити (назва, автор, ідея, зміст, художні засоби, особливості створення). 3. Презентувати результати дослідження.	Презентація, лист другові тощо.	Вчитель мистецтва, педагог-організатор
	Мистецький проект «Музичні військові підрозділи - ансамблі (оркестри)»	Сприяти ознайомленню учнів з музичними колективами ЗСУ, їх творчістю	#1. Обрати відповідний музичний колектив (інтернет) – наприклад, Заслужений академічний Ансамбль пісні і танцю Збройних Сил України. 2. Дослідити його діяльність (назва, керівник, виступи, особливість створення та діяльності та ін.). 3. Презентувати результати дослідження	Презентація, лист другові тощо.	Вчитель мистецтва, педагог-організатор
	Мистецький проект «Створи композицію за мотивами творчості митця»	Сприяти ознайомленню учнів з творчістю українських майстрів, створення художньо-творчих робіт	1.Обрати декоративну композицію (інтернет) – відповідної тематики. 2.Створити власну композицію за мотивами твору. 3. Презентувати свою роботу	Художня виставка (віртуальна художня виставка)	Вчитель мистецтва, педагог-організатор
	Гра «Сокіл» («Джура»)	Ознайомлення учнів з козацькими, стрілецькими, повстанськими піснями; вивчення пісень і використанню в грі«Сокіл» («Джура)	# 1. З допомогою вчителя мистецтва підібрати пісню для вивчення і використання у грі «Сокіл» («Джура»). 2.Розучити її. 3.Використати у грі.	Фільмування чи фотографування учнів під час виступу у грі. Розміщення світлин у соцмережах.	Вчителі мистецтва, «Захисту України», фізкультур

Висвітливо ці форми за **алгоритмом**, що дозволить практикам з'ясувати їх педагогічний потенціал у вирішенні завдань військово-патріотичного виховання учнів засобами мистецтва, а також особливості практичної реалізації. Алгоритм передбачає опис:

1) *Форми роботи і її переваги як виховного інструментарію.*

2) *Змісту роботи вчителя і учнів у процесі реалізації цієї форми.*

3) *Досвіду реалізації форми роботи у середовищі закладу освіти.*

4) *Результатів щодо ефективності даної форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів.*

5) *Перспектив подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи.*

Мистецький проєкт «Військово-патріотичні мурали»

1) *Форма роботи і її перевага як виховного інструментарію.*

Мистецький проєкт розглядаємо як ініціативу, що має чітко визначену мету в галузі мистецтва, обмежені терміни реалізації та потребує певних ресурсів для свого втілення. На відміну від повсякденної творчої діяльності, проєкт передбачає системний підхід: від задуму та планування до безпосереднього створення мистецького продукту, його презентації та оцінки результатів. Варіантами мистецького продукту може бути створення скульптури, інсталяції, театральної вистави, музичного твору, художньої виставки та будь-якого іншого культурного заходу. Часто мистецькі проєкти створюються не лише заради самого мистецтва, а й для взаємодії з аудиторією, формування певних емоцій, роздумів або навіть зміни поглядів та ставлення до певних явищ. Таким є запропонований проєкт «Військово-патріотичні мурали».

Мурал – це великий за розміром художній розпис, виконаний безпосередньо на стіні будівлі чи іншій стаціонарній поверхні. Як форма монументального мистецтва мурал є спорідненим з фресками, однак мурали є сучасним мистецтвом і виконується сучасними матеріалами – найчастіше акриловими фарбами. Сучасним школярам мурали до вподоби з огляду на їх характеристики: масштабність; міцність; публічність; різноманітність тематики та стилів.

Мурали відіграють важливу роль у сучасному міському середовищі, виконуючи не лише естетичну, а й культурну та навіть освітню функції. Нині важливою витупає соціальна і комунікативні функції муралів: вони несуть певне соціальне, культурне або політичне послання, привертають увагу до важливих проблем або прославляють видатних особистостей чи події. Яскраві, змістовні та доступні для щоденного споглядання мурали здатні стати потужним інструментом формування патріотичних цінностей, поваги до національної історії та героїв, а також готовності до захисту суверенітету та територіальної цілісності України серед учнівської молоді

2) *Зміст роботи вчителя і учнів у процесі реалізації цієї форми. Учням на етапі формуального дослідження було запропоновано творче завдання:*

1. Знайти зображення муралу військового-патріотичного змісту (на вулицях свого міста чи селища, в інтернеті).

2. Дослідити мурал (назва, автор, ідея, зміст, художні засоби, особливості створення).

3. Презентувати іншим (учням школи, батькам, громаді) результати дослідження у цікавій формі (презентація, лист другові за кордон, відеоролик з накладанням музичного ряду тощо).

3) *Досвід реалізації форми роботи у середовищі закладу освіти.* Учні 8-го класу під керівництвом педагога-організатора Л. Сліпченко творчо підійшли до дослідження муралів міста Черкаси. Спочатку учні з'ясовували, що таке мурал, його характеристики. А потім зібрали світліни наявних у місті муралів та дізнавалися про авторів й історію зображень, їх образи, особливості створення.

Як виявилось, мурали військово-патріотичної тематики в місті прикрашають стіни різних закладів і в такий спосіб наочно показують громадянам наші цінності, мову і культуру. Так, школу № 28 ім. Т. Шевченка прикрашають: мурал, присвячений Кобзарю, а також мурал у стилі М. Приймаченко (2022 р.). Дошкільнят і батьків ЗДО № 27 «Берегиня» зустрічає щоранку зображення україночки. Про діячів культури і мистецтва минулого і сучасності нагадують мурали за творами Д. Нарбута (майже 200-метровий мурал) (на перетині вулиць Нарбутівської і Подолінського), мурал із зображенням Кузьми Скрябіна (вул. Байди Вишневецького, 60). Промовистими є чотири стінописи – Княгині Ольги, Костянтина Острозького, Євгена Коновальця, Романа Шухевича (колишня тютюнова фабрика, вул. Надпільна). Постать українського військового відтворена у муралі на стіні ТРЦ «Любава» (2022 р.). Це символ нашої волі і готовності боронити Україну – все, що нам цінно й вартісно для народу. Це дозволяє учням усвідомлювати силу духу, героїзм наших захисників у ЗСУ.

4) *Результати і висновки щодо ефективності даної форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів.* Виконання завдання дозволило учням дізнатися про мурали військово-патріотичної тематики і їх створення. Учні дивувалися, яких масштабів можуть сягати твори мистецтва і який великий внесок у справу перемоги України над росією зробили митці – скільки зусиль і часу витратили. Відзначили й уміння митців, проаналізувавши композицію творів, стиль, різноманітні сюжети і техніки виконання. Зробили висновок, що запорукою існування і розвитку цього мистецтва є внутрішній морально-етичний кодекс митця, який зважається залишити свій слід в історії мистецтва і відтворити образи, які хвилюють і знаходять відгук у сучасних глядачів.

Результати апробації дозволяють зробити висновки, що мурали мають педагогічний потенціал у військово-патріотичному вихованні учнів, оскільки вони у художній формі

візуалізують героїзм і патріотизм українського народу, зображуючи героїчні вчинки українських воїнів, історичні події боротьби за незалежність, символи державності та національної ідентичності. Створені візуальні образи сприяють формуванню почуття гордості за свою країну та її захисників, формуванню активної громадянської позиції учнів, їх готовності до захисту національних інтересів. Мурали спонукають учнів до вивчення історії, осмислення сучасних подій та ролі Збройних Сил України у захисті суверенітету. Зображення військовослужбовців у позитивному світлі сприяє формуванню поваги до їхньої служби, розумінню важливості їхньої ролі у суспільстві та, можливо, заохоченню до військової кар'єри в майбутньому.

5) *Перспективами подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи* можуть бути дослідження учнівських проєктів «Мурали нашого міста/області/краю», технік їх виконання, а головне – тематична спрямованість, що ґрунтується на соціальних запитах українського суспільства.

Всеукраїнська національно-патріотична онлайн-руханка у військово-патріотичному вихованні учнів

1) *Форма роботи і її переваги як виховного інструментарію.* Всеукраїнська національно-патріотична онлайн-руханка є інтерактивною формою фізичної активності і музично-рухової діяльності, що реалізується в онлайн-середовищі та поєднує виконання фізичних вправ під музику з елементами національної символіки, історичної довідки, військової термінології та базових стройових прийомів. Її мета полягає не лише у фізичному і музично-руховому розвитку учнів, а й у формуванні їхньої національної свідомості, громадянської відповідальності, патріотичних почуттів та готовності до виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни.

До переваг, що роблять руханку перспективним засобом військово-патріотичного виховання учнів, належать: доступність та масовість, інтерактивність та зацікавленість, візуалізація та емоційний вплив, формування фізичної культури та здорового способу життя; розвиток командного духу та відповідальності, гнучкість та адаптивність, використання сучасних технологій.

2) *Зміст роботи вчителя і учнів у процесі реалізації цієї форми.* У 2024 році Всеукраїнська національно-патріотична онлайн-руханка об'єднала понад 200 тисяч українців для підтримки здоров'я та єдності. Громадська організація United by Sport провела масштабний захід, залучивши учнів та вчителів з усієї країни. Захід встановив новий рекорд України, підтримуючи ідею світового дня руху заради здоров'я. Ініціатива сприяла фізичній активності як засобу подолання стресу, особливо в умовах війни.

До цієї ініціативи 10 травня 2024 року приєдналися учні освітніх закладів Золотоніської ТГ, в тому числі колектив Коробківського НВК «Загальноосвітня школа I-III ступенів – заклад дошкільної освіти».

3) *Досвід реалізації форми роботи у середовищі закладу освіти.* Педагоги і учні всієї школи завзято і з великим задоволенням занурилися у різноманіття рухової активності. Були використані всі придатні для цього локації закладу – фізкультурні зали і актовий зал, фойє, шкільний спортивний майданчик. Учні домовилися про одяг і виглядали як команди. Приємно, що спікерами виступали як педагоги, так і учні. Світлина засвідчує залученість учнів, їх відгук.

4) *Результати і висновки щодо ефективності даної форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів.* Всеукраїнська онлайн-руханка є ефективним інструментом військово-патріотичного виховання учнів, оскільки вона дозволяє широко залучити дітей до активності, формувати почуття єдності та національної приналежності, а також популяризувати патріотичні ідеї у доступній та динамічній формі. В умовах сучасності, коли фізична активність поєднується з цифровими технологіями, цей формат оптимально відповідає потребам та інтересам школярів, сприяючи усвідомленому патріотизму.

5) *Перспективами подальших розвідок учнів і педагогів у цьому напрямі роботи* може бути створення подібних руханок силами освітнього закладу, проведення їх на заходах військово-патріотичної тематики; залучення освітніх закладів району, області до флешмобів тощо.

Кіноперегляд з креативною частиною і дискусією.

1) *Форма роботи і її перевага як виховного інструментарію.* Ця форма роботи передбачає цілісний захід, який складається з трьох ключових етапів: організований показ фільму, що має чітко виражений військово-патріотичний зміст; творче завдання; фасилітовану дискусію. Її значний педагогічний потенціал полягає у тому, що: форма справляє глибокий емоційний вплив на учнів, адже кіномистецтво здатне викликати сильні емоції – співчуття, гордість, смуток, обурення, надію, що сприяє формуванню стійких емоційно-ціннісних орієнтирів; відбувається формування історичної свідомості – через кіно учні візуалізують історичні події, життя і подвиги героїв, що робить історію більш живою та зрозумілою; обговорення спонукає учнів аналізувати побачене, висловлювати власну думку, аргументувати її, розрізняти факти та художній вимисел, розуміти авторську позицію, а отже, відбувається розвиток критичного мислення; креативна частина активізує уяву, навички самовираження через різні види мистецтва; формуються морально-етичні якості учнів, оскільки фільми часто порушують питання добра і зла, справедливості, мужності, милосердя, що сприяє розвитку моральних принципів; дискусія розвиває навички слухання,

висловлювання думок, ведення діалогу, поваги до чужої думки, отже, формує комунікативні навички; учнів стимулюють до пізнання – після обговорення у багатьох виникає бажання дізнатися більше про історичні події чи особистості.

2) *Зміст роботи вчителя і учнів у процесі реалізації цієї форми.* Спочатку педагог обирає фільм, враховуючи його актуальність та доречність – фільм має відповідати меті військово-патріотичного виховання та поточній історичній ситуації. Зміст фільму (рівень жорстокості, складність сюжету, психологічне навантаження) має бути адаптований до віку учнів. Педагогу слід подумати над виховною цінністю відеоматеріалу – фільм повинен мати чіткий моральний посыл, нести цінності миру, людяності, патріотизму, а не пропагувати агресію. Вчитель може зробити анонс або не робити цього (якщо цього потребує виконання завдання), а також має забезпечити відповідні умови кіноперегляду (якісне зображення, звук, комфортні місця).

Учням пропонувався анімаційний фільм «Причинна» А. Щербака (<https://filmclub.magikafilm.com.ua/film/prichinna#prichinna>), висловлювання своїх вражень мистецькими засобами у художній формі на вибір: есе чи художньо-творча робота. Пропонувалися орієнтовні речення для есе: 1) Мене вразило у фільмі... 2) Цей фільм про... 3) Хоча фільм без слів, але я зрозумів/зрозуміла його зміст, тому що... 4) Музика фільму допомагає (заважає) зрозуміти зміст фільму, тому що... 5) Я думаю, фільм створений до війни в Україні 2022-2024 рр. (у роки війни), тому що... 6) Цей фільм створений за літературним твором (не створений за літературним твором)... 7) Фільм актуальний (не актуальний) сьогодні, тому що...

Виразити своє враження від фільму у формі малюнку учні могли за допомогою ліній і кольорів (воскові крейди, фломастери, гелеві ручки, крейди).

Після творчої роботи вчитель пропонував учням фасилітовану дискусію. Орієнтовні запитання до обговорення: Чим вразив Вас цей анімаційний фільм? Про що цей фільм? Чому режисер створив цей фільм без слів? Яку роль у фільмі відіграє музика? тощо. Наприкінці зустрічі вчитель надавав учням інформацію щодо фільму, знятого за мотивами однойменної балади Т. Шевченка. Фільм був знятий у 2017 році і здобув багато нагород: стрічку показували у межах 32 фестивалів у 19 країнах світу.

3) *Досвід реалізації форми роботи у середовищі закладу освіти.* У кіноперегляді взяли участь учні 9-го класу. Як зазначила вчитель-організатор, відсутність анонсу фільму ускладнило роботу учнів, з іншого боку, – сприяло зацікавленості. Коли у титрах учні побачили назву твору «Причинна», учні пожвавилися, оскільки саме баладу «Причинна» дев'ятикласники за тиждень до кіноперегляду опрацьовували на уроці української літератури. Учні уважно переглядали анімаційний фільм, по ходу перегляду коментували,

порівнювали дійство на екрані з прочитаним твором. І це ж проговорювали й під час дискусії. Більшість учнів обрали для вираження своїх думок і почуттів есе – їх роботи сповнені власних переживань, які залишила війна, оскільки у кожній сім'ї люди дотичні до подій війни в Україні 2014-2025 рр.

4) *Результати і висновки щодо ефективності даної форми роботи у військово-патріотичному вихованні учнів.* Учні 9-ого класу дійшли висновку, що авторіві фільму вдалося передати колорит Шевченкової балади; вдало підібрана музика не заважала, а допомагала поринути в атмосферу сценічного дійства. Їх вразила режисура, яка дозволила створити динамічне дійство. Учні зробили висновок: твори такого формату необхідно транслювати для молоді, щоб краще знати історію рідного краю і героїчні події з її минулого і сьогодення, уміти проводити паралелі між фільмом та художнім твором, розуміти, як розкривається ідея. Школярі у підсумку зазначили, що в українському кінематографі є велика кількість чудових фільмів, з якими варто ознайомитися.

Отже, кіноперегляд з креативною частиною і обговоренням є особливо ефективною формою, оскільки вона поєднує візуальне сприйняття, емоційне переживання, особистісне творче вираження та колективне осмислення.

Обговорення. Проблема військово-патріотичного виховання учнів загострилась від початку війни України з росією (2014 – 2025 рр.), тож науковці знаходилися у пошуку ефективних змісту і методів роботи з учнями. При цьому дослідники зосередилися на обґрунтуванні концептуальних положень (І. Бех, К. Журба, Р. Малиношевський, Л. Канішевська та ін. [5]), розробці складових військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти в умовах ідейно-світоглядної конфронтації, методиках військово-патріотичного виховання молодших і старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої і військово-спортивної діяльності та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі вивчення предмета «Захист України» (О. Остапенко, М. Тимчик, М. Зубалій [4]), педагогічних умов [12]) та ін. Сучасний погляд на формування патріотизму в учнів з врахуванням молодіжних трендів, а також цікаві ідеї і ресурси для вчителів представлено на порталі НУШ [8].

Зважаючи на значний виховний потенціал мистецтва, слід приділяти увагу формам і методам військово-патріотичного виховання засобами мистецтва. Окремі форми і методи вже розроблені чи адаптовані авторами, праці яких проаналізовано нами у статті [10]. Український мистецький репертуар, що досліджується (І. Гринчук [3], О. Комаровська [7], В. Прокопчук) і пропонується для використання сучасним практикам, має виняткове значення у освітній роботі, оскільки слугує потужним інструментом, плекаючи такі важливі риси, як героїзм, мужність, національну свідомість, патріотизм та стійкість духу.

Важливим для українських педагогів є досвід військово-патріотичного виховання молоді у зарубіжних країнах, зокрема тих держав, які входять до блоку НАТО, а також тих, які позаблокові [9]. Цінною розвідкою з порівнянням застосування різних методик у досягненні цілей виховання патріотизму у дітей є праця дослідника В. Gibbs [1]. У пошуку шляхів і засобів впливу на учнів і молодь зарубіжні дослідники вивчають можливості мистецтва, досліджують окремі види, зокрема, театр та використання театральної діяльності з артпедагогічною метою у військово-патріотичному вихованні молоді [2].

Вищезазначені дослідження були взяті нами до уваги під час розробки форм, презентованих вище. Під час апробації цих форм військово-патріотичного виховання учнів засобами мистецтва відбувався зворотній зв'язок науковців Інституту проблем виховання НАПН України і практиків освітніх закладів у форматі відеоконсультацій, виступів за підсумками апробації на конференціях і вебінарах. Результати практичного досвіду вище зазначених закладів були узагальнені нами та висвітлені на вебінарі «Форми військово-патріотичного виховання учнів засобами мистецтва» (<https://www.youtube.com/watch?v=hB43rnPenac&t=395s>). Також методичні рекомендації вчителям мистецтва щодо використання музичної творчості січових стрільців втілилась у публікації [11]. Тож розробка цього дослідницького напряму триває.

Висновок. Отримані результати апробації розроблених нами форм дозволяють говорити про їх сучасність, відповідність інтересам і потребам сучасних учнів, їх доцільність у освітньому процесі різних закладів – загальної середньої освіти і початкової спеціальної мистецької освіти.

Пропоновані і апробовані на базі освітніх закладів форми потребують об'єднання зусиль колективів закладів у партнерській взаємодії учнів, вчителів, батьків, громади, що працює на створення цілісного виховного простору, де школярі отримують послідовні меседжі та приклади, інтегровані через мистецтво, що багаторазово посилюють його вплив. Це сприяє зміцненню національної ідентичності та єдності, формуванню активної громадянської позиції та розширенню можливостей для реалізації різноманітних мистецьких проєктів різного рівня та інших форм роботи військово-патріотичної тематики. Участь учнів у таких формах роботи сприяє набуттю ними практичного досвіду громадянської активності та соціальної відповідальності, адже вони бачать, як їхня мистецька творчість і зусилля допомагають спільній справі оборони України, що є метою і завданням військово-патріотичного виховання.

Використання українського музичного репертуару (маловідомого та відомого) учнями у заходах військово-патріотичної тематики відкриває перспективу глибинного формування національної ідентичності та патріотичного світогляду через мистецтво.

Список використаних джерел

1. Gibbs B. The Foot and the Flag Patriotism, Place, and the Teaching of War in a Military Town Brian Gibbs (University of North Carolina at Chapel Hill). *Democracy & education*, Vol. 28. № 1. P. 1-14. URL: <https://democracyeducationjournal.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1447&context=home>
2. Madaliev R. I. Factors and prospects for the development of student youth – military patriotic education by means of artpedagogy (through theater training). *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*. Vol. 10. № 2. February 2024. <https://doi.org/10.36713/epra2013>
3. Гринчук І. П. Український пісенний репертуар як чинник самоідентифікації та самоактуалізації. *Мистецтво та освіта*. 2024. № 3(113). С. 51–56. [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-3\(113\)-51-56](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-3(113)-51-56)
4. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник / Остапенко О.І., (ред.), Тимчик М.В., Зубалій М.Д., Журба К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 165 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732074>
5. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736802>
6. Канішевська Л., Рагозіна В. Стан військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти: результати всеукраїнського опитування учнів і вчителів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. 2024. Вип. 28. Кн. 1. С. 161-176. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-1-161-176>
7. Комаровська О. А. Музика як рефлексія війни: осмислення з учнями реалій сьогодення на уроках мистецтва. *Мистецтво та освіта*. 2022. №3 (105). С. 16–21. [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2022-3\(105\)-16-21](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2022-3(105)-16-21)
8. Марковська М. Як організувати патріотичне виховання. 30 ідей, порад і ресурсів. НУШ. URL: <https://nus.org.ua/2022/07/11/yak-organizuvaty-patriotychnе-vyhovannya-30-idej-porad-i-resursiv/>
9. Мітягін О., Оліферук В., Новіцька А. Загальні підходи до військової підготовки громадян на основі досвіду зарубіжних країн. *Військова освіта: збірник наукових праць*. 2024. № 2(50). С. 132-146. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2024-49/132-146>
10. Рагозіна В. Проблема військово-патріотичного виховання учнів і учнівської молоді засобами мистецтва: дослідницькі аспекти і перспективи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України. 2023. Вип. 27. Кн. 2. С. 150-162. DOI: <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-150-162>
11. Рагозіна В. В., Трейтяк Д. В., Яківчук Г. В. Потенціал стрілецьких пісень у військово-патріотичному вихованні учнів. *Мистецтво та освіта*. 2025. № 2(116). С.9–16. DOI: [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2025-2\(116\)-9-16](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2025-2(116)-9-16)
12. Федоренко О.М. Педагогічні умови формування національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи загальноосвітніх навчальних закладів: дис. на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук; спеціальність 13.00.07 – теорія і методика виховання; галузь знань 01 – Освіта/ Педагогіка (011 – Освітні, педагогічні науки). Мелітополь, 2021. 256 с.
13. Щербак І. В. Військово-патріотичне виховання студентів засобами музичного мистецтва як педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 502–505.

References

1. Gibbs, V. (2020). The Foot and the Flag: Patriotism, Place, and the Teaching of War in a Military Town. *Democracy & Education*, 28(1), 1-14. Retrieved from <https://democracyeducationjournal.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1447&context=home>
2. Madaliev, R. I. (2024). Factors and prospects for the development of student youth–military patriotic education by means of artpedagogy (through theater training). *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 10(2). <https://doi.org/10.36713/epra2013>
3. Hrynychuk, I. P. (2024). Ukrainskyi pisennyi repertuar yak chynnyk samoidentyfikatsii ta samoaktualizatsii [The Ukrainian song repertory as a factor of self-identification and self-actualization]. *Mystetstvo ta osvita [Art and Education]*, 3(113), 51–56. [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-3\(113\)-51-56](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-3(113)-51-56)

4. Ostapenko, O. I. (Ed.), Tymchyk, M. V., Zubalii, M. D., Zhurba, K. O., Binetskyi, D. O., Kasich, N. P., & Kuzora, I. V. (2022). *Viiskovo-patriotychne vykhovannia uchniv v umovakh ideino-svitohliadnoi konfrontatsii* [Military-patriotic education of students in conditions of ideological and ideological confrontation]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732074>
5. Bekh, I. D., & Malynoshevskiy, R. V. (Eds.). (2023). *Viiskovo-patriotychne vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi v systemi osvity Ukrainy: stratehichni napriamy* [Military-patriotic education of children and students in the education system of Ukraine: Strategic directions]. Ivano-Frankivsk: NAIR. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736802>
6. Kanishevska, L., & Ragozina, V. (2024). Stan viiskovo-patriotychnoho vykhovannia v zakladakh zahalnoi serednoi osvity: rezultaty vseukrainskoho opytuvannia uchniv i vchyteliv [State of military-patriotic education in institutions of general secondary education: results of All-Ukrainian survey of students and teachers]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 28(1), 161-176. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2024-28-1-161-176>
7. Komarovska, O. A. (2022). Muzyka yak refleksii viiny: osmyslennia z uchniamy realii sohodennia na urokakh mystetstva [Music as a reflection of war: Understanding today's realities with students at art lessons]. *Mystetstvo ta osvita, [Art and Education]*, 3(105), 16–21. [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2022-3\(105\)-16-21](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2022-3(105)-16-21)
8. Markovska, M. (2022). *Yak orhanizuvaty patriotychne vykhovannia. 30 idei, porad i resursiv. NUSh* [How to organize patriotic education. 30 ideas, advice and resources. New Ukrainian School]. Retrieved from <https://nus.org.ua/2022/07/11/yak-organizuvaty-patriotychne-vykhovannya-30-idej-porad-i-resursiv/>
9. Mitiahin, O., Oliferuk, V., & Novitska, A. (2024). Zahalni pidkhody do viiskovoi pidhotovky hromadian na osnovi dosvidu zarubizhnykh krain [An approach to the formation for Ukrainian citizens based on the experience of foreign countries]. *Viiskova osvita*, 1(49), 132-146. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2024-49/132-146>
10. Ragozina, V. (2023). Problema viiskovo-patriotychnoho vykhovannia uchniv i uchnivskoi molodi zasobamy mystetstva: doslidnytski aspekty i perspektyvy [The problem of military-patriotic education of school students and youth through art: Research aspects and perspectives]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 27(2), 150-162. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-150-162>
11. Ragozina, V. V., Treitiak, D. V., & Yakivchuk, H. V. (2025). Potentsial striletsykh pisen u viiskovo-patriotychnomu vykhovanni uchniv [The potential of rifle songs in the military-patriotic education of students]. *Mystetstvo ta osvita [Art and Education]*, 2(116), 9-16. [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2025-2\(116\)-9-16](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2025-2(116)-9-16)
12. Fedorenko, O. M. (2021). *Pedahohichni umovy formuvannia natsionalno-patriotychnoi vykhovanosti v uchniv osnovnoi shkoly zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Pedagogical conditions for the formation of national-patriotic education in primary school students of general educational institutions]. (PhD dissertation, Melitopol).
13. Shcherbak, I. V. (2017). Viiskovo-patriotychne vykhovannia studentiv zasobamy muzychnoho mystetstva yak pedahohichna problema [Military-patriotic education of students by means of musical art as a pedagogical problem]. *Molodyi vchenyi*, 4, 502–505.

Victoriia Ragozina

*PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

FORMS OF MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS THROUGH ART: RESULTS OF THE FORMATIVE STAGE OF THE RESEARCH

Abstract. *The article deals with the forms of implementing military-patriotic education of students through art based on institutions of general secondary education and primary specialized art education, which constitutes the purpose of the study. The research objectives include: to reveal the pedagogical potential of the developed forms, to present the experience of their implementation with an emphasis on using art as an educational tool in achieving the goals of military-patriotic education.*

To achieve this aim, the following methods were used: theoretical methods – analysis of scientific literature related to the research problem; experimental methods – a formative experiment to check the developed forms of military-patriotic education; empirical methods – pedagogical observation and generalization of pedagogical experience to determine the effectiveness of the proposed forms and to identify prospects for their practical implementation in educational institutions.

The article presents the results of the formative stage of the research conducted within the framework of the applied research project “Forms and Methods of Military-Patriotic Education of Student Youth through Art” carried out by the author at the Department of National-Patriotic Education of the Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine.

A number of innovative forms of military-patriotic education of students through art have been developed and tested, including: the art project “Military-Patriotic Murals”, which enabled students to explore monumental art as a tool for visualizing heroism and fostering an active civic stance; the All-Ukrainian national-patriotic online action song, which proved effective in fostering a sense of unity and promoting patriotic ideas in an accessible and dynamic format; film viewing with a creative component and discussion, which contributed to a deep emotional impact, the formation of historical awareness, and the development of students’ critical thinking skills.

The research results confirmed the effectiveness of the developed forms, their relevance to contemporary educational trends, their responsiveness to students’ needs, and their suitability for integration into the educational process. The study emphasizes the necessity of uniting the efforts of educational institutions in partnership with parents and communities to create a holistic educational environment, where consistent patriotic messages and examples integrated through art significantly enhance their impact.

A promising direction for educational work with students through art is highlighted: using the Ukrainian musical repertoire in events on military-patriotic themes. This opens the way to the deep formation of national identity and patriotic worldview through art.

Keywords: *military-patriotic education, art, students, forms of work, art project, online movement, film screening with a creative part and discussion.*

Стаття надійшла до редакції 14.08.2025
Стаття прийнята до публікації 29.09.2025